

15. Франко І. Каменярі мовами світу. – К., 1983.
16. Horbal B. Stryps'kyi, Hiiador/ Sztripszky, Hiador // Encyclopedia of Rusyn History and Culture. Eds. P. R. Magocsi and I. Pop. – Toronto-Buffalo-London, 2002.
17. Ukránia. – 1916. – № 1.
18. Ukránia. – 1916. – № 9–10.
19. Ukránia. – 1916. – № 11–12.
20. Ukránia. – 1916. – № 15–16.
21. Ukránia. – 1916. – № 17–18.

Ольга Лучук (Львів)

“Пролог” до поеми Івана Франка “Мойсей” у різночасових перекладах англійською мовою (історико-літературний контекст)

Загально визнаною є думка, що написана в першій половині 1905 року поема І. Франка “Мойсей” – це його вершинний літературний здобуток, який одночасно є одним із найвидатніших творів української літератури [13: 52–53]. Варто вказати, що така думка почала формуватися, починаючи вже з перших відгуків на цей Франковий архітвір. Зокрема, відомий своєю вимогливістю й гострим словом літературний критик Микола Євшан, публікуючи в часописі “Будучність” (1909, ч. 1, 2) “студію над твором І. Франка” “Пісня про Мойсея”, відзначав: “Такий твір, як “Мойсей”, мусить бути твором цілого життя, сумою змагань, мрій, ідеалів, які присвічували поетові у його роботі, твором, в якому поет виповідає себе цілого і більше не має вже нічого важнішого над те сказати. Такі твори пишуть генії на вершинах своєї творчості перед своєю фізичною або моральною смертю” [2: 437]. Цю думку іншими словами сформулював значно пізніше – майже через півстоліття – академік О. Білецький, який у своїй надзвичайно сміливій (як на кінець 1950-х років) статті “Українська література серед інших літератур світу” про Франкового “Мойсея” писав, що “це, так би мовити, конденсація духовної енергії народу, його кращих прагнень, а разом з тим і сумнівів і вагань. Старанно дотримуючи місцевого колориту, вивчивши біблійні перекази, Франко створив символ широкого значення. Його поема – це і підсумок його власного життя та діяльності, його, так би мовити, Ехеґі monumentum, заповіт українському народові” [1: 43].

До слова кажучи, й сам І. Франко вважав свого “Мойсея” синтезом усієї своєї творчості. Віковична боротьба добра і зла, правди й брехні, розуму й чуття, взаємовідносини індивіда й народу, врешті – концепція власної національної держави й осмислення історії “цілого чоловіцтва” – ось ті думки й почування, що їх висловив І. Франко у своєму “Мойсеї”. Попри “біблійну” генезу, цей твір відображає стражденну долю не тільки українського народу, а й недолю свого геніального творця,

про що можна прочитати в авторській “Передмові” до другого видання “Мойсея” (1913): “Основною темою поеми, – писав І. Франко, – я зробив смерть Мойсея як пророка, не признаного своїм народом. Ся тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана на біблійнім оповіданні” [10: т. 5: 201]. Завдяки цьому “Мойсей” є твором виразно національним, але одночасно він є також універсальним, і тому належить до найвеличніших творів світової літератури.

З літературного погляду цей Франків твір сягає своїм корінням у широкий світовий контекст, не оминаючи, очевидно, й рідного – українського. Основне літературне джерело Франкового “Мойсея” – це Біблія; серед інших джерел – “Мойсей” К. Устияновича, а також однойменні твори француза А. де Вінї й угорця І. Мадача або тематично споріднені твори поляка Ю. Словацького, хорвата С. С. Краньчевича та багатьох інших [7: 219–220]. Можна детально простежити життя, сказати б, “Мойсеєвого” сюжету в різних епохах та літературах, але це тема іншого дослідження. Зараз варто тільки підкреслити, що І. Франко в цьому довгому перелікові займає виняткове місце.

Ідеал провідника нації або пророка, реалізований в образі Мойсея, склався в романтичній традиції [6: 217–218]. І. Франко ж переосмислює роль пророка: в поемі пророк приречений на самоту й смерть, але саме з його смертю відроджується ідеал, тобто народ прозирає і прямує до мети, яку вказує пророк. Романтична проблема ідеалу набуває нової історичної перспективи; так І. Франко опрацював світовий сюжет у новому ключі, втіливши у своїй поемі певну понадчасову універсальну ідею. Слушно зауважував Ю. Шерех (Шевельов), що жодна зміна настанов і вимог до літератури “не закриває нам вартості “Мойсея” ані як досконалого в своїй майстерності мистецького твору, ані як людського документа незвичайної ширості, ані як філософського твору про суть історії, національного і особистого життя” [12: 220]. З іншого боку, Франко-новатор таки не цілком пориває з романтичною традицією, адже саме вона започаткувала “нетрадиційне” тлумачення “традиційних” сюжетів античної та біблійної міфології. Отже, Франків “Мойсей” – “твір ідеалістичного спрямування, виразно національно-універсальний”, як окреслив цей феномен український літературознавець із Братислави М. Неврлий [4: 255].

Про мету поеми “Мойсей” свідчить “Пролог” до неї, а також час написання. Під текстом поеми маємо дату: *Львів, січень до липня 1905*, а під “Прологом”: *дня 20 липня 1905*. Про обставини написання “Прологу” до “Мойсея” є спогади українського літератора М. Мочульського “З останніх десятиліть життя Івана Франка”, де читаємо, що цей пролог “постав випадковим способом”: “Зажурений управитель друкарні НТШ К. Беднарський показав поетові, що на початку надрукованої поеми лишається кілька незадрукованих сторінок, і радив написати переднє слово. Поет подивився на білі сторінки і сказав спокійно: “Добре, добре, я щось напишу і принесу”. І приніс на другий день – відомий Пролог” [7: 220–221]. На перший погляд, І. Франко створив це послання до свого народу нібито “випадково”, але в житті великих людей, як взагалі в історії, дуже часто випадок є ознакою неминучої закономірності.

У своїй промові “Поетичний вступ до поеми “Мойсей” Івана Франка” Д. Павличко, приймаючи диплом доктора *honoris causa* Львівського національного університету імені Івана Франка, поставив певною мірою риторичне питання, чи був “Пролог” інспірований віршем П. Куліша “До рідного народу” з відомим початком: “Народе без пуття, без чести і поваги” [5: 12]. На думку Д. Павличка, Кулішеве звертання до народу “зблиснуло перед Франком”, коли він почав писати своє звернення, але “для нас важливо збагнути не поштовх до написання, а різницю в поглядах двох класиків на народ”. Оцінюючи козацьку сторінку нашої історії, автор “Чорної ради” картає український народ, а І. Франко, подаючи різкі, безпощадні характеристики українського народу, виставляє і його незаперечні високі якості, показує переможну і ясну його будучину: “Народ в розумінні Франка – це рухома, суперечлива в своєму розвитку, але зростаюча в своїй духовності невмируща сила, яка прагне свободи і дає свідомість колективного безсмертя мислячій національній одиниці. У поетичному вступі до “Мойсея” геній Франка вже був на висоті цієї поеми, крім того, він був змобілізований не лише цейтнотом короткої липневої ночі, але й відчуттям браку часу на реалізацію численних задумів, які роїлися в ньому” [5: 13]. Тут геній І. Франка явив себе в досконалій довершеності, яку в українській літературі, як уважає Д. Павличко, можемо спостерігати хіба що в “Посланні живим і мертвим” Т. Шевченка.

За життя І. Франка поему “Мойсей” було опубліковано двічі. Перше видання вийшло наприкінці 1905 року – накладом автора, з друкарні Наукового товариства ім. Шевченка. Друге видання, до якого І. Франко написав розлогу передмову, було надруковане як число 153 “Літературно-наукової бібліотеки” в 1913 році. На основі двох прижиттєвих видань поеми надзвичайно цікаво простежити, як автор себе редагував, наближаючи свою мову до української загальнолітературної. Цей процес, до речі, не було відображено ані в “Зібранні творів” І. Франка у 50-ти томах, ані у “Вибраних творах” письменника в 3-х томах, виданих у дрогобицькому видавництві “Коло” 2004 року.

За другим, із 1913 року, виданням поеми “Мойсей” за життя автора було зроблено два її переклади – польською та російською мовами. Обидва переклади – авторизовані, І. Франко читав їх у рукописах, правив (особливо перший, польською мовою; вийшов друком у Львові 1914 року), до обох написав передмови (варіанти тієї, якою відкривалося видання поеми 1913 року), проте виходу другого (російського) перекладу вже не дочекався (цей “просмотренный автором перевод со второго украинского издания” побачив світ у Відні рік після Франкової смерті). Варто вказати також на те, що польською мовою “Мойсея” переклав В. Кобрин, правник із Дрогобича, український літератор, кореспондент І. Франка, який, окрім поеми “Мойсей”, переклав польською мовою ще його казку “Лис Микита” та вірш “Каменярі”. Російською мовою Франкову поему переклав П. Дятлов, відомий політичний діяч, український перекладач, який перекладав твори М. Горького та В. Короленка. Російською мовою, крім Франкового “Мойсея”, перекладав ще вірші Лесі Українки.

Мимовільно закладена прижиттєвими перекладами тенденція перекладання Франкового “Мойсея” літераторами українського походження поширилася також і в інших культурах. До цієї категорії почасти належать, як би це парадоксально не звучало, також і країни англомовного культурного ареалу. Упродовж ХХ – на початку ХХІ ст. у Великій Британії, Канаді та США зроблено щонайменше шість спроб наближення до цього шедевр Каменяра. При цьому варто зауважити, що “Пролог”, за двома винятками, перекладачі ніколи не розглядали як самодостатній твір (хоча на такий статус – із дидактичною метою – він може претендувати). Перший переклад поеми “Мойсей” (а, отже, і “Прологу”) англійською мовою здійснив американський літератор українського походження В. Семенина [11: 66–67], який, окрім Франкового “Мойсея”, перекладав по-англійськи ще й твори Т. Шевченка. Його переклад було надруковано в Нью-Йорку 1938 року. Своїм перекладом В. Семенина прагнув пошанувати нашого Каменяра у двадцяту річницю його відходу.

1956 року широко відзначали сторіччя від дня народження І. Франка. Саме цей ювілейний рік був надзвичайно “врожайним” на переклади його творів чужими мовами. Одним із новобранців у “цеху інтерпретаторів” І. Франка стала англійська поетеса й перекладач із германських та слов’янських мов В. Річ, яка переклала по-англійськи власне “Пролог” до поеми “Мойсей” [11: 68–69]. Першодрук – у першому числі часопису “The Ukrainian Review” за 1957 рік. Книжкову публікацію англомовного “Мойсея” в інтерпретації В. Річ удалося втілити лише 1973 року. До цього видання як перекладач долучився також відомий літератор старшого покоління П. Канді. Отже, маємо лише два англомовні переклади авторів неукраїнського походження.

Наступний широковідзначуваний ювілей – 130-річчя від дня народження Каменяра – спонукав американського літератора українського походження А. Гніда підготувати низку перекладів Франкових творів, серед яких: “Іван Вишенський”, “Панські жарти”, “Лис Микита”, а також “Мойсей”. Збірка англомовних перекладів вказаних Франкових творів вийшла друком у Нью-Йорку 1987 року. Щоправда, сам перекладач був собі видавцем, адже йому не вдалося заручитися підтримкою жодного професора-славіста, який би зміг прорецензувати його переклади для американського видавництва.

У ювілейному, присвяченому Франкові числі часопису “The Ukrainian Canadian” (за липень–серпень 1986 року) було опубліковано “Пролог” до поеми “Мойсей” у перекладі М. Скрипник. При цій нагоді варто виправити одну бібліографічну неточність, а саме: у виданні “Народе мій: Пролог до поеми “Мойсей”: Мовами народів світу”, яке упорядкував Ф. Погребенник, було зазначено, що переклад англійською мовою М. Скрипник “друкується вперше за автографом перекладачки” [11: 139]. Тим часом, цей переклад було вже друковано в часописі “The Ukrainian Canadian” трьома роками раніше, про що, зрештою, сам перекладач говорив у своїй доповіді “Англійські переклади творів Івана Франка в Канаді” на Міжнародному симпозіумі ЮНЕСКО “Іван Франко і світова культура” у вересні 1986 року у Львові [8: 263]. Цей поетичний переклад – все-таки радше виняток у перекладацькій діяльності

М. Скрипник, яка “надає перевагу” перекладу прозовому; зокрема, вона переклала історичну повість І. Франка “Захар Беркут”, а також його збірку казок “Коли ще звірі говорили”.

Усі чотири переклади були передруковані у щойно згаданому збірнику “Народі мій: Пролог до поеми “Мойсей”: Мовами народів світу” [11: 66–73]. До цих текстів своєю тональністю долучається ще переклад Б. Мельника [14: 4–7], який побачив світ у Торонто 2002 року, але перекладався “від 1951 року”.

Хронологічно останній переклад “Прологу” до поеми “Мойсей” – не пов’язаний із жодним Франковим ювілеєм. Це переклад М. Найдана, найактивнішого під сучасну пору англомовного перекладача модерної української літератури. Цей переклад було зроблено для двомовного видання антології української поезії ХХ ст. в англомовних перекладах, яка вийшла у Львові 2000 року під назвою “Сто років юності” [9: 76–79].

До слова кажучи, переклад М. Найдана має одну суттєву особливість, якою він відрізняється від усіх попередніх англомовних перекладів “Прологу” до Франкової поеми “Мойсей”. У цьому перекладі відсутнє римування, й одинадцятискладник Франкових терцин відтворено вільним віршем. Саме в цьому М. Найдан – з погляду теорії та історії поетичного перекладу – відходить від попередньої традиції перекладу римованої української поезії римованою англійською, найпослідовнішими прихильниками й практиками якої виступали К. Г. Андрусин і В. Кіркконелл (маю на думці упорядковану й перекладену англомовну антологію української поезії ХІІ–ХХ ст. “The Ukrainian Poets, 1189–1962”, видану в Торонто 1963 року). Одночасно М. Найдан – знову ж таки з погляду теорії – перебуває в руслі традиції американського поетичного перекладу, яка майже цілковито заперечує використання рими. Достатньо буде згадати, що “Божественна комедія” Данте (а Дантовими терцинами І. Франко написав свого “Мойсея”!) в англомовному перекладі відомого американського поета Р. Пінскі звучить, на думку шанувальників поезії, верліброво!

Англомовні переклади “Прологу” до Франкового “Мойсея” підтверджують ще й іншу тенденцію – йдеться про множинність перекладів одного твору. Річ у тому, що практика художнього перекладу свідчить про існування феномена кількох різних, але “адекватних”, перекладів одного і того ж оригінального твору. Якби акт художнього перекладу вичерпувався тільки міжмовними відповідниками, то пояснити таке явище було б неможливо. Виникнення нового перекладу, коли існують інші варіанти, інші прочитання оригіналу, спричинене (попри “старіння мови”) ще й індивідуалізацією перекладного процесу. Теоретично може існувати необмежена кількість перекладів одного і того ж чужомовного твору, і кожен з цих перекладів може претендувати на самостійне художнє значення. Таке явище називається “перекладною множинністю”. Перекладознавча наука розрізняє чотири типи перекладної множинності:

1) Переклади одного твору, які зробили багато перекладачів. Переважно – це переклади віршованих творів. Наприклад: балада Й.-В. Гете “Вільшаний король”

має десять українських інтерпретацій – від переспівів Й. Левицького (“Богиня”, 1838) чи Ю. Федьковича (“Кріль Ироль”, 1868) до перекладів Д. Загула (“Вільховий король”, 1923) чи М. Рильського (“Вільшаний король”, 1949).

2) Різні переклади одного твору одним перекладачем. Приклади нечисленні. В українській літературі найхарактернішим прикладом може вважатися Міцкевичів “Пан Тадеуш” в інтерпретації М. Рильського.

3) Хронологічно обмежена перекладна множинність, тобто одночасові переклади, що задовольняють запити різних суспільно-культурних груп. Наприклад: повний переклад Гомерової “Одісеї” розміром оригіналу (переклад Б. Тена) й адаптація “Одісеї” для дітей (переказ К. Гловацької).

4) Перекладна множинність у діахронії (тобто, різночасові переклади).

Існує два пояснення різночасовості або діахронної перекладної множинності. Перше пояснення ґрунтується на теорії змінності соціально-естетичної функції літературних творів у процесі їх довшого історичного буття. Згідно з цією теорією, для творів, чужомовних щодо певної літератури, історико-функціональна змінність проявляється, насамперед, у перекладах, які “старіють” значно швидше, ніж оригінальні твори: переклади одного і того ж твору змінюють один одного, й своїми внутрішніми особливостями та “долею” відображають ту соціально-естетичну функцію, яку виконує репрезентований твір у певній країні і в певний час. Друге пояснення пов’язується з динамічною сутністю принципу перекладності; згідно з цим принципом, жоден переклад, які б не були його достоїнства в певний проміжок часу і незаперечні переваги над іншими сучасними йому або попередніми спробами перекладу того ж чужомовного твору, не можна визнавати за кінцевий етап у пересотворенні того чи іншого оригіналу, він є лише сходиною на шляху його подальшого художнього пізнання [3: 163–168].

Отже, на закінчення хочу висловити, можливо, “благі побажання”. Дотеперішні різночасові переклади не тільки “Прологу”, а й цілого “Мойсея” англійською мовою – це, сказати б, передісторія англомовного Франкового “Мойсея”. Правдиве його осягнення відбудеться щойно тоді, коли відповідний переклад, підготований “перекладачем з іменем”, буде передруковуватися у м’якій оправі в серії “Класичні твори світової літератури”, коли його будуть так часто читати, як і в Україні, або хоча б так часто, як читають англомовні версії “Божественної комедії” Данте!

Літератури:

1. Білецький О. Українська література серед інших літератур світу // Білецький О. Збір. праць: У 5 томах. – К., 1965. – Т. 2.
2. Євшан М. Пісня про Мойсея: (Студія над твором І. Франка) // Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / Упоряд., передм. та прим. Н. Шумило. – К., 1998.
3. Лучук О. Діалогічна природа літератури: Перекладознавчі та літературознавчі нариси. – Львів, 2004.
4. Неврлий М. Філософські основи Франкового “Мойсея” // Іван Франко – письменник, ми-

- слитель, громадянин: Матеріали Міжнарод. наук. конф. (Львів, 25–27 вересня 1996 року). – Львів, 1998.
5. Павличко Д. Поетичний вступ до поеми "Мойсей" Івана Франка. – Львів, 2001.
 6. Павличко С. Філософські поеми Івана Франка "Смерть Каїна", "Похорон", "Мойсей" і європейський романтизм // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнарод. симпоз. ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 року). – К., 1990. – Кн. 1.
 7. Скоць А. Поеми Івана Франка. – Львів, 2002.
 8. Скрипник М. Англійські переклади творів Івана Франка в Канаді // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 року). – К., 1990. – Кн. 2.
 9. Сто років юності: Антологія української поезії ХХ ст. в англійських перекладах / Упорядники Ольга Лучук і Михайло Найдан = A Hundred Years of Youth: A Bilingual Anthology of 20th Century Ukrainian Poetry / Compiled and Edited by Olha Luchuk and Michael M. Naydan. – Львів, 2000.
 10. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
 11. Франко І. Народе мій: Пролог до поеми "Мойсей": Мовами народів світу / Упоряд. і автор вступ. статті та прим. Ф. Погребенник; худож. І. Крислач. – Львів, 1989.
 12. Шерех Ю. Другий "Заповіт" української літератури // Шерех Ю. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології. – К., 1993.
 13. Ярема Я. "Мойсей" – поема Івана Франка // Ярема Я. Франкознавчі студії. – Львів, 2007.
 14. Franko I. Moses / Translated by Bohdan Melnyk. – Toronto, 2002.

Ольга Грабовецька (Львів)

Повість Івана Франка "Захар Беркут" у перекладі англійською мовою

"Найбільшим задоволенням у моєму житті є зараз перекладання творів українських класиків на англійську мову, з сподіванням, що моя скромна спроба на цій ділянці познайомить канадськонароджених українців з багатством їхньої літературної спадщини, як також доведе українських авторів до англійського читача" [5: 144]. Цими словами М. Скрипник завершує автобіографію, уміщену у збірці "Жіночі долі", що вийшла друком 1973 року в Торонто. Епіграфом до цієї збірки обрано слова І. Франка: "Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих...". Такий вибір видається знаковим, зокрема для М. Скрипник, бо ще певно з дитячих літ І. Франко став для неї джерелом натхнення не лише до творчості, а й до життя. Невтомна трудівниця, у 12 років мусила покинути навчання у школі, бо по смерті матері перейняла на себе опіку хатнім господарством, у 15 уже працювала на тютюновій фабриці. Проте майбутня перекладачка безперервно займалася самоосвітою. У 34 як журналіст і як Член Крайового Виконавчого Комітету Товариства